

Angelo VIVANTE, *Jadranski iredentizam*, Dom i svijet, Zagreb 2002., 244 str.

Hrvatska historiografija postala je bogatija za još jedno djelo vezano uz uvijek aktualnu temu talijanskog iredentizma. Prošle 2002. godine u nakladi izdavačke kuće Dom i svijet izašla je prvi put na hrvatskom jeziku knjiga talijanskog socijalista i novinara Angela Vivantea (Trst, 1869. – Trst, 1915.) *Jadranski iredentizam*.

Talijanski socijalist i novinar Angelo Vivante rođen je 1869. u tršćanskoj židovskoj obitelji, nakon završetka pravnog fakulteta u Bologni mladi Vivante vraća se u rodni Trst, u kojem će provesti ostatak svoga radnog i životnog vijeka. U Trstu se Vivante uključuje u iredentističke krugove i postaje urednik iredentističkog nacionalno-liberalnog lista *Il Piccolo*, da bi 1907. godine, nakon što se odrekao iredentizma i pristupio socijalistima, počeo pisati za socijalistički list *Il Lavoratore*, za koji piše do 1909. godine. Ova dva ideološki potpuno različita pogleda na prošlost i na stvarnost omogućit će Vivanteu da 1911. godine napiše svoje najpoznatije djelo *Irredentismo adriatico – contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani*, koje će prvi put biti tiskano 1912. godine u Firenci. Knjiga je doživjela više izdanja na talijanskom jeziku, na kojem je i izvorno napisana, u Trstu 1945., Firenci 1954., Trstu 1984. i Genovi 1997. godine, 1917. na francuski ju je preveo i objavio u Ženevi Lujo Vojnović, a ovo je njezino prvo izdanje na hrvatskom jeziku u prijevodu Milana Rakovca.

Knjiga je podijeljena na četiri poglavlja bez posebnih naslova za svako poglavlje. Predgovor za knjigu napisao je prevoditelj Rakovac pod naslovom "Uz prvo objavljivanje Vivantea na hrvatskom jeziku". Pogovore su napisali profesor sociologije međunarodnih odnosa na mletačkom sveučilištu Cà Foscari Ulderico Bernardi pod naslovom "Alpsko-jadranske hibridizacije za Europu bliske budućnosti" i akademik Petar Strčić "Vivanteov pristup talijanskome iredentizmu". Na kraju knjige nalazi se kazalo osoba i bilješka o piscu s popisom važnijih članaka i eseja, koje je napisao Vivante tijekom svoje novinarske karijere.

U knjizi Vivante ponajprije piše o nastanku separatističke iredentističke misli u Talijana svoga rodnog Trsta, Istre i Julijske krajine, koristeći pritom njemu dostupne izvore, ponajprije novine. Ideološka usmjerenja (iredentizam i socijalizam), koja su obilježila autorov život, omogućila su mu da uđe dublje u bit ideologije iredentizma, koji se u vrijeme nastanka ove knjige poprilično raširio među talijanskim stanovništvom ove regije, a ujedno su ta ideološka usmjerenja bila i ograničavajući čimbenik u autorovu pogledu na nacionalno buđenje Hrvata i Slovenaca ove regije. Pogotovo se to odnosi na elemente materijalističkog pogleda na stvarnost svojstvene socijalističkom pokretu, čiji je član bio Vivante, koji dolaze do izražaja u ovoj knjizi. Iako se Vivante u svojoj knjizi ograničio na područje tadašnjeg Austrijskog primorja (Die österreichische Küste), procesi širenja iredentističkih ideja mogu se primijeniti i na druge krajeve tadašnje Austro-Ugarske, ponajprije Rijeku, Dalmaciju i neke istočnojadranske otoke. Autor je nastanak i širenje iredentističke ideje i misli stavio u kontekst društvenih i gospodarskih gibanja na Apeninskom poluotoku i u Habsburškoj Monarhiji u 19. st. i na samom početku 20. stoljeća.

U predgovoru knjige "Uz prvo objavljivanje Vivantea na hrvatskom jeziku" autor toga teksta i prevoditelj knjige Rakovac otvorio je pitanje i pokušao dati odgovor zašto ova knjiga, koja je citirana i korištena u diplomatskim borbama između Italije i Jugoslavije 1918. i 1945. godine, nije prije prevedena na hrvatski jezik, da bi zatim dao svoje viđenje sudbinskih povijesnih događaja vezanih uz područje Istre, Trsta i Julijske

krajine, čiji su tragovi i danas vidljivi na stanovništvu te regije. Tekst završava nadom da će duh suživota i snošljivosti koji se javlja u stanovništvu ove regije biti i njezina budućnost, te da će uroditi međusobnim razumijevanjem i poštovanjem sva tri naroda tih krajeva.

Cijelo prvo poglavlje autor knjige posvetio je svome rodnom Trstu, opisujući razvoj grada od njegovih samih početaka do ujedinjenja Italije 1861. godine. Poseban naglasak autor je stavio na razvoj grada od malenog sjevernojadranskog emporija u veliku međunarodnu luku, te na njegov multietnički karakter. Prema autorovu gledanju, položaj grada uvjetovao je da grad postane gospodarski, a time i sudbinski, usko vezan za svoje zaleđe, što je dovelo do gospodarskog procvata grada i bogaćenja stanovništva. U tome autor vidi glavni razlog zašto Trščani ostaju vjerni habsburškoj dinastiji u vrijeme «buđenja naroda» u revoluciji 1848./49. i u vrijeme ujedinjenja Italije 1858.-1861., te zašto iredentističke ideje relativno kasno, tek krajem 19. st., nalaze plodno tlo u Trstu.

Drugo poglavlje u znaku je buđenja nacionalne svijesti u talijanskog stanovništva Trsta, Istre i Julijske krajine i nastajanju prve iredentističke propagande, koja u regiju počinje prodirati sporo, ali nezaustavljivo nakon ujedinjenja Italije 1861. godine. Glavni razlog polaganom napredovanju iredentizma autor vidi u približavanju Italije Austro-Ugarskoj u vrijeme vlade talijanskog premijera Francesca Crispia (1819.-1901.).

Kraj 19. st. obilježen je prevladavanjem iredentističkih ideja među talijanskim stanovništvom Trsta, Istre i Julijske krajine, o čemu autor piše u trećem poglavlju ove knjige. Širenje iredentizma autor gleda sa socijalističkih stajališta, koristeći obilato u svojoj analizi elemente klasnih sukoba i interesa stanovništva regije koje zatim povezuje i s nacionalnim interesima i sukobima pojedinih naroda tih krajeva. Uzrok naglog širenja iredentističkih ideja autor vidi u nacionalnom buđenju većinskog slavenskog stanovništva regije, Hrvata i Slovenaca, koji se sve više opiru talijanizaciji na selu i u gradu, i koji se udružuju da bi osnovali svoje gospodarske, političke i prosvjetne institucije. To slavensko seosko stanovništvo s vremenom počinje prodirati u sfere društveno-gospodarskog života, u kojima je dotada uvelike dominiralo talijansko stanovništvo regije. Talijansko stanovništvo na ovaj slavenski preporod odgovara zatvaranjem u uske nacionalno-klasne okvire, kako na to gleda autor, te se sve više okreće Italiji u kojoj sada traži svoj spas. U ovome i prethodnom poglavlju autor je dao i svoj pogled na faze razvoja iredentizma u Italiji, držanje bečkih vlada prema aktualnoj situaciji u regiji i austrijske popise stanovništva koji su umjesto rubrika o nacionalnosti i materinjskom jeziku imali rubriku «uporabni jezik» (Umgangssprache), kako bi lakše manipulirali rezultatima popisa stanovništva u svoju korist. Autor se također osvrnuo i na misli talijanskih preporoditelja P. Valussia i N. Tommasea o talijansko-slavenskoj uzajamnosti, u kojoj je vidio spas za talijansko stanovništvo, ne samo ove regije nego i cijele Monarhije, od utapanja u moru slavenskog stanovništva.

Posljednje, četvrto poglavlje prikaz je gospodarsko-političke situacije kako je vidi autor u vrijeme dok piše ovu knjigu. To je vrijeme s početka 20. stoljeća, vrijeme u kojem trščansko gospodarstvo doživljava krizu, kada se međunacionalni odnosi zaoštravaju do usijanja, a Talijani Monarhije u potpunosti se okreću Italiji, u kojoj traže spas pred sve jačim i brojnijim slavenskim stanovništvom regije i prodirućim pangermanizmom. Autor je svjestan porasta snage Slavena u regiji, koja se temeljila na njihovoj brojnosti u odnosu na Talijane, a zatim na nacionalnoj osviještenosti i gospodarskom usponu, te predviđa njihovo ujedinjenje u nekakvu još nejasnu državnu tvorvinu, koja će s vremenom postati realnost. Stvaranje te slavenske državne tvorevine

autor predviđa pod utjecajem aktualnih trijalističkih ideja, pri čemu dolazi do izražaja i strah uvjetovan autorovom iredentističkom prošlošću da će ta nova slavenska država ugroziti Italiju i Talijane u Monarhiji.

Knjiga završava pogovorom Ulderica Bernardia "Alpsko-jadranske hibridizacije za Europu bliske budućnosti", u kojem on piše o ovoj regiji i stavlja je u kontekst sadašnjih zbivanja u Europi koja se ujedinjuje. U svome pogovoru "Vivanteov pristup talijanskome iredentizmu" akademik Petar Strčić detaljno i pregledno analizira Vivanteova stajališta o iredentizmu, stavljajući ih u kontekst događaja 19. i 20. stoljeća, koja su obilježila ovu regiju i bila presudna za nju i njezino stanovništvo. Akademik Strčić je u svom tekstu ujedno upozorio i na neke nedostatke Vivanteova djela koji proizlaze iz njegovih pogleda na događaje onoga vremena.

Mnogo je razloga zbog kojih je ova knjiga i danas, više od devedeset godina od svog nastanka, prevedena i zbog čega je njezina tematika još uvijek aktualna, no možda je najvažniji upravo taj što je Vivante bio među prvima koji je iz talijanske sredine raskrinkao najrigidniji oblik talijanskog iredentizma, onaj istočnojadranskih Talijana. Pritom je dao i sustavan pregled razvoja i širenja iredentističke misli među Talijanima svoje regije i lagani nagovještaj tragedije koju će taj iredentizam uzrokovati svim narodima te regije.

Vivanteov *Jadranski iredentizam* i danas je vrlo važan izvor za razumijevanje problematike talijanskog iredentizma i međunacionalnih odnosa u Istri, Trstu i Julijskoj krajini, pa i u široj regiji. I devedeset godina nakon prvog objavljivanja ono je jedno od temeljnih djela koja znanstvenik koji se bavi ovom problematikom mora pročitati.

DANIEL PATAFTA

Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.),
Ministarstvo kulture Republike Italije – Direkcija arhiva, Rim
2002., 702 str.

Posljednjih dana 2002. godine u Zlatnoj dvorani Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu javnosti je predstavljena knjiga *Žrtve talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici (1939.-1947.)* u izdanju Ministarstva kulture Republike Italije – Direkcija arhiva, Rim, 2002. Knjiga je nastala kao dio istraživačkog projekta vlada Italije i Hrvatske.

Istraživanje o talijanskim žrtvama tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća svojedobno je dobilo potporu predsjednika Republike Italije Oscara Luigia Scalfara i predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana. Projekt je uvršten u Protokol o suradnji u području kulture i prosvjete dviju vlada za razdoblje od 2000. do 2003. godine. Članak 5.33. navedenog protokola glasi: «Talijanska strana obavještava da je Društvo za riječke studije (Società di Studi Fiumani), s vlastitim Arhivom Povijesnog muzeja Rijeke u Rimu, potpisalo s Hrvatskim institutom za povijest projekt povijesnog istraživanja na temu 'Ljudski gubici talijanske nacionalnosti u Rijeci i okolici u razdoblju od početka Drugog svjetskog rata do Mirovnog sporazuma u Parizu (1939.-1947.)'. Taj je projekt pod visokim pokroviteljstvom Predsjednika Talijanske Republike».

Povodom izlaska knjige u zagrebačkom je dnevniku *Vjesnik* konstatirano da je "riječ o knjizi nastaloj prvom i dosad jedinom suradnjom hrvatskih i talijanskih znanstvenika na rasvjetljavanju događaja koji su se zbivali za vrijeme Drugoga svjetskog rata i poraća".